

Тхорук Р. Л., к.філол.н., доцент, Микитюк Н. В., ст. факультету української філології (Рівненський державний гуманітарний університет)

ЖАНР ПСАЛМІВ У ПОЕТИЧНИХ ДОРОБКАХ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА І ПЕТРА КАРМАНСЬКОГО

Анотація. У статті досліджено жанр псалмів у поетичних доробках Тараса Шевченка та Петра Карманського на прикладі циклів відповідно «Псалми Давидові» й «Псалми». Поезію проаналізовано та порівняно в трьох аспектах: лексики, настроєвості, характеру біблійних алюзій. Показано, що Шевченко-романтик, наслідуючи Псалтир, створив громадянську лірику, а модерніст П. Карманський – інтимну.

Ключові слова: псалми, настроєвість, алюзії, романтизм, модернізм.

Аннотация. В статье исследован жанр псалма в поэтическом наследии Тараса Шевченко и Петра Карманского на примере циклов соответственно «Псалмы Давида» и «Псалмы». Поэзия проанализирована и сравнена в трех аспектах: лексики, поэтического настроения, характера библейских аллюзий. Показано, что Шевченко-романтик, наследуя Псалтырь, создал гражданскую лирику, а модернист П. Карманский – интимную.

Ключевые слова: псалмы, поэтический настрой, аллюзии, романтизм, модернизм.

Annotation. The article deals with lyrical series Psalms of David by Taras Shevchenko and Psalms by Petro Karmanskyi. They are analyzed on level of vocabulary, poetic mood and peculiarity of Bible allusion. The authors convince that Taras Shevchenko having imitated Book of Psalms writes lyrics on civil themes, and Petro Karmanskyi do an intimate ones.

Keywords: psalm, allusion, romanticism, modernism, poetic mood.

Тарас Шевченко і Петро Карманський – поети різних поколінь, вони творили в часи різної політичної ситуації, їхня творчість мала різну мету, різних читачів. Псалми Кобзаря і молодомузівця розділяє понад півсотні років, а між значенням, змістом їхніх поезій – безкінечна прірва. Проте надихнуло на створення віршів одне джерело – Біблія, а саме Псалтир.

Питання Біблії як джерела творчості українських поетів і письменників завжди цікавило літературознавців. При цьому, у переважній більшості праць, у яких згадано псаломну лірику Тараса Шевченка, увагу зосереджено на питанні встановлення джерел біблійних мотивів творчості, на порівнянні циклу «Давидові псалми» із псалмами епігонів Кобзаря. Ці проблеми досліджували І. Даниленко, В. Домашовець, Я. Герасим, М. Павлюк та ін.

Робіт про жанр псалмів у доробку Петра Карманського, одного із найяскравіших представників модерністського угруповання «Молода муза», знайти не вдалось. Про це є побіжні згадки у книзі «Лексикон загального та порівняльного літературознавства» [1] та у статті В. Чотарі [2]. Проте збірку «Ой люлі, смутку» і розділ «Псалми» високо оцінювали В. Дончик [3] та Л. Голомб [4].

Метою нашої статті є порівняння циклів «Давидові псалми» Т. Шевченка і «Псалми» П. Карманського, а також з'ясування особливостей ставлення до Біблії як джерела образності та мотивів двома поетами.

Завдання статті – порівняти псалми із поетичного доробку Т. Г. Шевченка та П. С. Карманського в аспектах лексики, настроєвості та характеру біблійних алюзій. Обом поетам вдалося заповнити жанрову нішу літератури – створити тексти високого стилю. Причому вдалося змінити характерологію ліричного героя, активізувати мотиви псалмового першотексту, що більш суголосні й відповідні естетичним домінантам їхнього часу.

«Псалми Давидові» Т. Шевченка – одні із найвідоміших літературних переробок в українській літературі, перша віршована обробка Давидових псалмів українською мовою. Цикл із десяти поезій за художнім вираженням та задумом – один із наймайстерніших у творчості Кобзаря. Кожна поезія має номер, який співвіднесений із номером псалму Біблії. У циклі Т. Г. Шевченка художній світ українізовано. Паралелі Україна – Єрусалим, український народ – юдеї є легко прочитуваними. Автор говорить із Богом про долю власного народу. Аналіз лексичного та семантичного рівнів збірки дає підстави стверджувати про їхню схожість із біблійним текстом, тому доречно вважати її українізованим переспівом із натяком на сакральну позицію поета-посередника.

Петро Карманський – один із перших, хто підійшов по-новому до жанру псалмів, надав сакральним текстам особистісного звучання. На відміну від поезій Т. Шевченка, які мають назву «Псалми Давидові», що прямо відсилають до відомого імені, виявити прототексти стосовно псалмів П. Карманського важко. У цикл поета входять поезія «Пішов би я...» із чотирьох частин та віршів «Мені не страшно», «Втомилось тіло», «Гіркі мозоли точать сили», що об'єднані під назвою «Псалми». Основна тема розділу – роздуми ліричного героя про смерть, яка бачиться звільненням від життєвих страждань. Підхід декадентський. Але він не суперечить теологічно-християнському підходу.

У Псалтирі можна простежити мотив страху смерті, наприклад, у псалмі 6: «Не карай мене, Господи, в гніві Своїм, *не завдавай мені кари* в Своїм пересерді! / *Помилуй мене*, Господи, я ж бо слабий, *уздорю мене*, Господи, бо тремтять мої кості, / і душа моя сильно стривожена, а ти, Господи, доки? / Вернися, о Господи, *визволи душу мою*, ради ласки Своєї *спаси Ти мене!* / Бо ж у смерті нема пам'ятання про Тебе, у шеолі ж хто буде хвалити Тебе? / *Змучився я* від стогнання свого, *щоночі постелю свою обмиваю слізьми*, / слъозами своїми

окроплюю ложе своє!... / *Моє око зів'яло з печалі*, постаріло через усіх ворогів моїх...» (Виокремлення курсивом моє. – Н. М.) [5, с. 542] та ін.

Поет-модерніст вступає у полеміку з Біблією, адже пише: «Мені не страшно, не страшно, Боже! / Шо я, гей трам, без сили, / Упаду з зойком на смертне ложе, / На зимне дно могили» [6, с. 61]. Його ліричний герой не боїться смерті: «Спокійно ляжу в глухім проваллю, / Де вснуть мої страждання»; навіть чекає на неї: «І дух бажає навик заснуть» [6, с. 61]. На противагу біблійний текст задає психологічну ситуацію страху перед невіданням загробного життя. Біблійний Давид у псалмі 13 просить милості, не хоче покидати земне життя: «Зглянься, озвися до мене, о / Господи, Боже мій! / Просвітли мої очі, щоб на / смерть не заснув я... / Я надію на милість Твою / покладаю, / моє серце радіє спасінням / Твоїм» [5, с. 546], – а в поезії українського модерніста показано інше ставлення до смерті: «Сідаю радо на склін могили: / Мене втомила житейська путь» [6, с. 61].

Біблійному пророкові той світ бачиться місцем, де нема пам'яті про Бога: «Бож у смерті нема пам'ятання про Тебе, у шеолі ж хто буде хвалити Тебе?» [шеол – місце перебування душ людських по смерті. – Н. М.] [5, с. 542]. А у П. Карманського це край, де «читав би Божі правосуди» [6, с. 59], «ловив би духом Боже слово» [6, с. 60], де звучить «солодка пісня херувимів» [6, с. 59]. Поетові уявляється життя після смерті «храмом спокою», «оазою мрій», «темними борами, / Де розквітають асфоделі / І соловіїв тихі хори / По мохах розсипають трелі» [6, с. 59–60], де йому не потрібно боятись, адже там прекрасно – спокійно, цвітуть чудові рідкісні квіти, ллються тремтливі, переливчасті звуки, можна почути Боже слово. Інакше кажучи, для молодомузівця місце, куди потрапляє ліричний герой після смерті, бажане, схоже на рай.

Одна з найголовніших *лексичних особливостей* більшості наслідувань біблійних псалмів – наявність у тексті старослов'янізмів, що творять відчуття стилізації. Т. Шевченко використовує церковнослов'янізми, прикметники повної нестягненої форми та ін.: «муж», «древу», «воспою», «злії», «тії», «восхвалили», «еси», «яко», «ізбави», «вскую», «беззаконії», «взискаючий», «неситії», «лукавії», «спасеніє», «уст», «глаголи», «чужії», «судіями», «доколі», «всує», «зрить», «ніже», «теє», «пребудет», «преподобнії», «отмщеніє» тощо [7, с. 260–269]. Чимало є старозаповітних власних назв, слів, що від них походять: «Аарону», «ермонській», «сіонській», «Вавілона», «edomляне», «Іерусалиме», «edomській», «Вавілоня» [7, с. 264–266]. Але автор усе ж малює український пейзаж («під вербами, в полі» [7, с. 264–266]).

П. Карманський нехтує можливостями стилізації. У його текстах можна натрапити на кілька старослов'янізмів («тайни», «ложе»). Однак поезія навпаки рясніє неологічними сполученнями, словами, які не знайдеш у Біблії: «під крилом зефіру», «оаза мрій», «темні гіпогеї» [гіпогеї – підземне приміщення у стародавніх спорудах, яке використовували як святинище і поховальний склеп. – Н. М.], «мавзолі думки й чину», «на

фризах древніх храмоводів», «западня містерій», «храм нових критерій», «клеинод надії», «по мохах розсипаються трелі» [6, с. 59–62]. Але міститься одне звертання до Бога («Мені не страшно, не страшно, Боже»), релігійну лексику: «храм», «молитва», «пісня херувимів», «Божі правосуди», «Боже слово», «душа», «демон», «Боже», «домовина», «дух», «могили», «гроб», «хрести», «дзвін» [6, с. 59–62].

Словосполучення «миртовий гай» відсилає нас до реалій Палестини, оскільки йдеться про вічнозелене дерево, з якого роблять ефірну олію, росте воно в Іудеї, його часто згадано в Книзі книг. П. Карманський відмовляється українізувати пейзаж, реалії, зберігаючи привабу екзотизму. Отож, його релігійна лексика, яка творить дискурс псалму, здебільшого є не церковнослов'янською. Біографічні відомості показують, що П. Карманський міг послуговуватись іншим, не церковнослов'янським перекладом Біблії, тому важко говорити, чи показові саме старослов'янськи у дослідженні. Врешті, питання залишається відкритим.

Також цікавим постає *аспект настроєвості текстів* поетів, що визначає жанрово-видову природу псалму. Розроблено багато класифікацій псалмів, але поділ на величальні, покайні та благальні – найпростіший та найбільш поширений. Більшість переспівів із циклу Т. Шевченка (1, 52, 81, 93, 132, 136, 149) – величальні, хвалебні; псалми 12 і 53 – благальні; псалом 43 має бінарну структуру і належить до величально-благальних. У Т. Шевченка настроєвість збережено такою, як і в оригінальних відповідниках. Щодо варіацій псалмів П. Карманського, то взагалі складно вписати їх в якусь групу: ліричний герой поета не звеличує Бога, не кається в гріхах, нічого не просить. Псалми пронизані смутком («Як демон смутку, йму кружити / Шляхами земної недоли» [6, с. 61]), меланхолією («Ростуть хрести, гроби, могили, / Змагаєть чорна самота» [6, с. 62]), описують духовні страждання («Серце квилить, / Душа від жаху дрожить, тремтить»), насичені роздумами про смерть («Упаду з зойком на смертне ложе, / На зимне дно могили»), надією на припинення мук після неї («І після довгих днів зневіри / Зложив би до молитви руки / І заглушив би плач розпуки» [6, с. 61]).

Т. Шевченко – романтик, тому природно, що *за допомогою алюзій* він вписує в художній світ політичну ситуацію реальної для нього України, осмислює історію і долю українського народу, а саме ситуацію полону, й навіть подає український пейзаж. Орієнтація на романтичну традицію виявляється в націленості його поезії на теми національної самотності, ознаки народності. Воля народу для поета – найголовніший образ. Т. Шевченко просить Бога покарати ворогів, звільнити народ від страждань («Поможи нам, ізбави нас / Вражої наруги», «Встань же, Боже, поможи нам / Встать на ката знову», «Колись Бог нам верне волю, / Розіб'є неволю», «Царі, раби – однакові / Сини перед Богом, / І ви вмрете, як і князь ваш / І ваш раб убогий. / Встань же, Боже, суди землю / І судей лукавих», «І воздасть

їм за діла їх / Кроваві, лукаві, / Погубить їх, і їх слава / Стане їм в неславу» (Виокремлення курсивом мос. – Н. М.) [7, с. 264-266] тощо). Визначальним для порівняння стає те, що автор всіляко наголошує на займенник «ми», за яким бачиться народ.

П. Карманський – модерніст, тому йому властива установка на індивідуалізм. Не дивно, що він інтимізує поезію, підкреслює займенник «я» («Пішов би я у храм спокою», «Пішов би я між темні бори», «Мені не страшно, не страшно, Боже», «Я радо жду розстання», «Я брав в дорогу клейнод надії», «Мене втомила життєвська путь», «Й мене небавом зложать в яму» (Виокремлення курсивом автора. – Н. М.) [6, с. 59–62] тощо).

Молодомузівець не приглядається до часу чи суспільного ладу, в якому живе, бо для відображення внутрішнього світу ліричного героя це непотрібно. Його світ чітко відділений від реалій. Він бунтує проти страху перед смертю, наповнює поезію щемким ліризмом, усунуто громадянські й політичні мотиви.

Порівняння псаломної лірики романтика Т. Шевченка й модерніста П. Карманського дає підстави стверджувати, що письменники, розробляючи один і той же жанр високої літератури, йшли різними шляхами. У питанні лексичних особливостей з'ясовано, що Т. Шевченко стилізує поезію під відомий йому переклад Псалтиря, а П. Карманський нехтує стилізацією. Кобзар уводить деталі опису української природи, а поет-модерніст – ландшафтів Палестини, тим самим забезпечуючи екзотизм. Очевидно, що Т. Шевченко зберігає настроєвість такою ж, як і у відповідних псалмах Біблії, а поезія молодомузівця має загальний настрій смутку. Шляхом порівняння характеру аллюзій встановлено, що за допомогою біблійних мотивів Т. Шевченко показує політичну ситуацію України, а П. Карманський – індивідуалізує поезію. Власне, перед нами, відповідно, громадянська та інтимна лірика, які сформовано на основі одного джерела – Книги Хвалінь.

1. Лексикон загального та порівняльного літературознавства / за ред. А. Волкова, О. Бойченка, І. Зварича, Б. Іванюка, П. Рихла. – Чернівці : Золоті литаври, 2001. – 636 с.
2. Чотарі В. Еволюція жанру псалма в українській літературі. Європейський контекст / В. Чотарі // Волинь філологічна: текст і контекст. Польська, українська, білоруська та російська літератури в європейському контексті : [зб. наук. пр. / упоряд. Л. К. Оляндер]. – Вип. 6 : у 2-х ч. Ч. 1. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. – С. 294–304.
3. Історія української літератури ХХ століття : у 2 кн. Кн. 1. Перша половина ХХ століття : підручник для вузів / В. П. Агєєва, Л. С. Бойко, В. С. Брюховецький, інш. : за ред. Віталія Григоровича Дончика. – К. : Либідь, 1998. – 462 с.
4. Голомб Л. Г. Петро Карманський: Життя і творчість: монографія / Л. Г. Голомб. – Ужгород : Гражда, 2010. – 246 с.
5. Книга Псалмів // Біблія або Книги Святого Письма Старого та Нового Заповіту із мови давньоєврейської та грецької на українську наново перекладена. – Ukrainian Bible. United Bible Societies, 1991. – С. 570–633.
6. Карманський П. С. Ой люлі смутку / П. С. Карманський. – Ужгород, 1996. – 400 с.
7. Шевченко Т. Г. Кобзар / Т. Г. Шевченко. – К : Дніпро, 1979. – 653 с.

Рецензент: к.філол.н., професор Назарець В. М.